

ПІДТРИМКА САНКЦІЙНОГО РЕЖИМУ ПРОТИ РФ ТУРЕЧЧИНОЮ ТА КРАЇНАМИ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ, ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Авторська група:

Євгенія Габер, Юрій Пойта, Гела Васадзе

ТУРЕЧЧИНА

Причини і витоки проблеми

Незважаючи на членство Туреччини в НАТО, кандидатство на вступ до ЄС і стратегічне партнерство з Україною, офіційна Анкара не долучилась до санкційного режиму у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. Більше того, існують наявні докази, щодо сприяння іншим країнами в обході санкційних обмежень проти РФ і Білорусі. Особлива позиція Туреччини щодо неприєднання до санкційного режиму пояснюється декількома факторами.

По-перше, Туреччина традиційно не визнає санкції як інструмент зовнішньої політики. Анкара неодноразово відкидала можливість долучення до санкцій, наполягаючи на їх неефективності, контрпродуктивності, сприянні ізоляції країн-порушників та подальшій ескалації напруги. Натомість, риторика турецького керівництва базується на закликах до миру, інклюзивного діалогу, продовження економічної співпраці для залучення всіх сторін конфлікту до переговорів і т.д. Подібної позиції Анкара дотримується, наприклад, щодо Ірану, засуджуючи американські санкції і закликаючи до відновлення ядерної угоди. Найбільш відомою у цьому сенсі стала справа турецького державного банку Halkbank¹ та Рези Зарраба², бізнесмена з подвійним турецько-іранським громадянством і тісними зв'язками з турецьким урядом³, що створив багатомільярдні схеми по обходженню іранських санкцій, запроваджених США та ООН. В останнє міністр закордонних справ ТР Мевлют Чавушоглу наголосив, що Туреччина виступає проти «односторонніх санкцій» проти Ірану під час зустрічі з іранським колегою у червні ц.р.⁴

¹ <https://www.reuters.com/article/us-usa-turkey-halkbank-idUSKBN1WU2TW>

² <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/01/iran-turkey-gold-sanctions-nuclear-zarrab-atilla/549665/>

³ <https://www.cnn.com/2017/11/30/middleeast/reza-zarrab-us-trial-erdogan/index.html>

⁴ <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-against-one-sided-sanctions-on-iran-fm-cavusoglu-says>

Відтак, від самого початку російсько-української війни 2022 року міністр Чавушоглу заявив, що Туреччина не збирається запроваджувати санкції проти Росії⁵.

По-друге, питання санкцій є надзвичайно чутливим для Анкари, адже сама Туреччина багато років перебуває під санкціями країн ЄС, Канади та США – насамперед в оборонно-промисловій сфері. Серед таких санкцій, наприклад, – Американські санкції у рамках закону СААТSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act) за придбання Анкарою російських систем ППО С-400 та персональні санкції проти керівництва турецького оборонпрому; виключення Туреччини із програми розробки винищувачів п'ятого покоління F-35 та призупинення співпраці з модернізації F-16; європейські санкції за порушення прав людини; ембарго на постачання озброєнь та їх запчастин як «покарання» за військові операції ТР проти курдів у північній Сирії та Іраку у 2019 р.; канадська заборона на постачання оптичних електронних систем Wescam, набору сенсорів для «Байрактарів», під час другої Карабахської війни 2020 р.

По-третє, у Туреччині присутні сильні антизахідні та антиамериканські настрої, які ускладнюють приєднання до будь-яких «західних» рішень, особливо обмежень щодо Росії, Ірану, країн Близького Сходу та Африки. У квітні ц.р. Анкара заявила, що теоретично готова була би приєднатися до санкцій тільки в тому разі, якщо б вони були погоджені на рівні ООН⁶. З одного боку, це дозволяє Туреччині не приєднуватись до чинних санкцій під приводом їх часткової «легітимності» без погодження ООН. З іншого, в інформаційному полі країни часто лунає наратив про проблеми глобального Півдня, викликані західними санкціями, а не російською агресією.

По-четверте, на тлі спроб посадити за стіл переговорів Київ і Москву відмову долучатися до санкційного режиму Анкара пояснює необхідністю збереження діалогу з РФ, що є важливою передумовою для успішного посередництва. Після започаткування механізму по розблокуванню чорноморських портів України для відновлення експорту українського збіжжя і створення Спільного координаційного центру в Стамбулі, слід очікувати, що ці аргументи лише посиляться – адже санкції, на думку Анкари, завадять збереженню цієї «рятівної артерії для людства»⁷, що має забезпечити постачання зерна до країн Африки та Близького Сходу.

⁵ <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/turkiye-has-no-intention-of-joining-sanctions-against-russia-foreign-minister/2520387>

⁶ <https://en.interfax.com.ua/news/general/824094.html>

⁷ <https://www.trtworld.com/magazine/istanbul-based-centre-for-ukrainian-grain-exports-a-lifeline-to-humanity-59234?fbclid=IwAR3O7fkJWuAp8GpJduHtrFmuamGBm15O5Ubr8IYPno8C76yqDOYRhA1P4NA>

По-п'яте (і найголовніше), ключову роль відіграють внутрішньополітичний контекст - за рік до загальнонаціональних виборів у 2023 р. турецька економіка знаходиться у стані вільного падіння. За даними держкомстату, у червні 2022 р. інфляція сягла рекордного рівня у 80% (за неофіційними даними – до 120%)⁸, країна критично залежить від поставок російських енергоресурсів (близько 50% внутрішніх потреб ТР покриває за рахунок імпорту російського газу), російських ринків збуту і російських туристів (туристична сфера забезпечує 20-25% бюджету, а Росія залишається найбільшим постачальником туристів до Туреччини). За таких умов, введення санкцій проти РФ стало би шоком для турецької економіки.

Поточний стан турецько-російської співпраці в обхід санкцій

На зустрічі з Чавушоглу, що відбулась у червні ц.р. в Анкарі, міністр С. Лавров відзначив, що обсяги двосторонньої торгівлі Росії і Туреччини подвоїлися у першому кварталі 2022 року⁹. Подальшій активізації торгівлі має сприяти запланований перехід на розрахунки у національній валюті або золотом за комерційними угодами замість долара чи євро, про що ще у березні ц.р. домовились президенти двох країн. Туреччина не тільки виступила проти виключення російських банків із системи SWIFT, але і активно розширює мережу російської платіжної системи МІР¹⁰. Міністр фінансів і казначейства ТР неодноразово заявляв, що жодних проблем із розрахунками картками в Туреччині російські громадяни не матимуть¹¹.

Крім того, голова турецько-російської ділової ради (DEİK) Ізет Екмекчібаши звітував, що тільки у березні 2022 р. у Туреччині відкрилося більше тисячі нових російських компаній¹². Також турецькі ЗМІ повідомляли про російсько-турецькі домовленості щодо перенесення європейських штаб-квартир сорока трьох провідних російських компаній, включаючи «Газпром», до Туреччини¹³. Публічні запрошення до релокації в Туреччину підсанкційного російського бізнесу та виробництва стосуються усіх галузей економіки. Про те, як Туреччина перетворилась на «безпечну гавань» для російських

⁸ <https://www.theguardian.com/business/2022/jul/04/turkey-hit-with-soaring-prices-as-inflation-reaches-24-year-high-erdogan>

⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61740947>

¹⁰ https://www.dailysabah.com/business/economy/trade-can-be-conducted-in-ruble-yuan-gold-erdogan-tells-putin?fbclid=IwAR3-Y689_MCVL3jiLCLFPZ782nbYV8TgXjCpOBjTH7HlwriGYIrs3Oy_eI8

¹¹ <https://www.dailysabah.com/business/tourism/russias-tourists-wont-struggle-with-payments-in-turkey-nebati>

¹² <https://english.nv.ua/business/how-turkey-is-attracting-russian-billions-bypassing-western-sanctions-50236196.html>

¹³ <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/3465136-rus-sirketleri-turkiyeye-tasiniyor>

олігархів, які використовують її для уникнення європейських санкцій, писали провідні видання: Washington Post¹⁴, Economist¹⁵, Newsweek¹⁶, Forbes¹⁷ та інші.

Активно розвивається співпраця в енергетичній сфері. Окрім вже працюючих трубопроводів Блакитний потік і Турецький потік, що перекачують до Туреччини російський газ, продовжується будівництво російським «Росатомом» першої в країні АЕС «Аккую». Реалізуються мільйонні контракти і у окремих регіонах країни.

Швидкими темпами розвивається турецько-російське співробітництво у галузі туризму. За повідомленнями видання Hürriyet Daily News, цього літа турецькі перевізники здійснюють до Росії 438 рейсів на тиждень¹⁸. За даними проурядової газети Sabah, національний перевізник компанія Turkish Airlines підписала угоду про перевезення у 2022 році 1,5 мільйона російських туристів¹⁹. Журналістські розслідування також повідомляють про плани турецького уряду надавати кредити під державні гарантії для підтримки турецьких туристичних компаній, які працюють з росіянами, і про створення нових авіакомпаній для перевезення виключно російських туристів²⁰. У той час, коли санкції змусили інші країни закрити повітряний простір для російських літаків, Стамбульський аеропорт став головним перевалочним пунктом для російських пасажирів²¹.

Нарешті, невирішеним залишається і питання незаконної торгівлі краденим українським збіжжям, яке Росія відправляє з окупованих територій України до турецьких портів Самсун, Деріндже, Бандирма, Ізмір, Іскендерун та інші²². Попри існування прямих доказів²³ причетності турецьких портових адміністрацій і компаній до російських злочинів і офіційні звернення від України²⁴, турецька сторона відмовляється розслідувати ці випадки і продовжує приймати кораблі з окупованого Криму, що само по собі є порушенням міжнародних санкцій «кримського пакету» від 2014 р. і внутрішніх нормативних актів Палати судноплавства Туреччини від 2017 року.

¹⁴ <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/01/turkey-aue-dubai-russian-oligarchs-safe-haven/>

¹⁵ <https://www.economist.com/europe/2022/04/07/how-turkey-is-courting-russias-oligarchs>

¹⁶ <https://www.newsweek.com/turkey-becomes-haven-superyachts-owned-sanctioned-russian-oligarchs-1706965>

¹⁷ <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/05/03/why-turkey-could-become-the-next-haven-for-russian-oligarchs-fleeing-sanctions/?sh=435ad5c71678>

¹⁸ <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-carriers-to-fly-most-russian-tourists-this-season-173977>

¹⁹ <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/rus-turist-getirene-kredi-destegi-5944589>

²⁰ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/4/7138850/>

²¹ https://www.hurriyetdailynews.com/istanbul-airport-second-busiest-in-europe-174521?fbclid=IwAR0iOT4sucfX3UWwbFW2ZGCzmUSKf9jp-9dXDNChS33kKpC2YEafY_hsgGs

²² <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/grain-drain-why-turkey-cant-afford-to-ignore-russian-grain-smuggling-from-ukraine/>

²³ <https://myrotvorets.news/krymsko-turetskyi-zernovyi-ekspres/>

²⁴ <https://www.reuters.com/world/ukraines-envoy-says-turkey-among-those-buying-grain-stolen-by-russia-2022-06-03/>

Водночас, Анкара послідовно закликає міжнародне співтовариство розблокувати торгівлю російським зерном і добривами, відновивши страхування російських суден, повернення російських банків до системи SWIFT і відновлення інших дотичних послуг. Під час візиту С. Лаврова до Туреччини у червні, М. Чавушоглу заявив, що Анкара вважає вимоги Москви логічними та справедливими і підтримує послаблення санкцій Заходу проти Росії²⁵.

Бажання Анкари «уникнути ізоляції Росії» і продовжувати співпрацю всупереч західним санкціям призвело до того, що в липні 2022 р. Агентство по боротьбі з фінансовими злочинами (FinCEN) Міністерства фінансів США включило Туреччину до списку з 18 країн²⁶, які допомагають обходити санкції на експорт товарів до Росії і Білорусі. Таким чином, країна-член НАТО опинилась у списку порушників поруч з Вірменією, Нікарагуа, Китаєм, Таджикистаном та іншими.

Висновки

Як видно з вищенаведених прикладів, відмова Туреччини долучатися до режиму західних санкцій проти Росії як країни-агресора носить системний характер і має концептуальне обґрунтування, що базується на сукупності внутрішньополітичних, ідеологічних та економічних факторів. Відтак, змінити позицію Анкари з санкційного питання наразі є фактично неможливо.

Залежність Туреччини від Росії у багатьох інших питаннях (Сирія, Південний Кавказ, курдський тероризм і т.д.) і залежність України від Туреччини (політична підтримка, поставки БПЛА, перекриття Проток для російських кораблів, функціонування зернових коридорів) унеможлиблює будь-який тиск щодо запровадження санкцій.

Опосередковано, важелями впливу на Анкару задля обмеження російсько-турецької співпраці в особливо чутливих сферах оборонної промисловості, авіації, космічних технологій можуть стати загрози нових санкцій з боку США та ЄС, обумовлені зняття ембарго на поставки зброї та техніки (зокрема, нових літаків і деталей до F-16) зміною позиції ТР по Росії, а також перспективи обмеження доступу на український ринок для турецьких товарів і компаній, залучених до нелегальних оборудок з Росією. Важливим аргументом залишається і незавершена ратифікація нещодавно підписаної Угоди про вільну торгівлю між Україною та ТР, яка на думку багатьох експертів, економічно значно вигідніша Туреччині, ніж українській стороні²⁷.

²⁵ <https://theArabweekly.com/own-interests-stake-turkey-backs-russia-grain-deal>

²⁶ <https://www.fincen.gov/>

²⁷ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3403898-ugoda-pro-zvt-z-tureccinou-rickovi-portoviki-maut-raditi.html>

КРАЇНИ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ

ГРУЗІЯ

Причини та витоки проблеми

Заява прем'єр-міністра Грузії Іраклія Гарібашвілі наприкінці лютого 2022 р. про те, що Грузія не збирається приєднуватися до жодних санкцій проти Росії²⁸, багато кого здивувала. Однак, вона стала певним продовженням політики останніх років. Наступні фактори необхідно брати до уваги:

По-перше, уряд Грузії давно обрав тактику не дратувати Москву, а “зняття” загрози війни (рецидиву агресії Росії) вважається чи не головним досягненням правлячої партії «Грузинська мрія».

В умовах відсутності інших досягнень, можливість не боятися війни продається грузинському виборцю від виборів до виборів. Головну опозиційну партію Грузії «Єдиний національний рух» представники Грузинської мрії називають не інакше, як партією війни. Показовим є випадок на виборах, що відбулися 2 квітня за вакантне місце депутата, коли виборцям як агітацію за партію влади видавали листівки, на яких було написано обрати між партією війни або прізвищем кандидата від партії влади.

По-друге, на території Грузії працюють російські підприємства чи підприємства, якими володіють російські громадяни. Вони можуть ставати каналами відмивання російських грошей. Найбільша з них – це державний енергетичний холдинг «Інтер РАО», акціонерами якого є російські державні компанії, вона володіє 75% компанії дистрибуції електроенергії Грузії «Теласі», та гідроелектростанціями Храм ГЕС-1 та Храм ГЕС-2. Російському бізнесу належать також Дарьял ГЕС, Ларсі ГЕС, і Шилда ГЕС. Свого часу, остання була найбільшою інвестицією з Росії у 2011 році. У власності громадян Росії знаходяться також Авані ГЕС, Алгеті ГЕС, Скурдіді ГЕС. Російським громадянам належать нафтокомпанії Лукойл, Gulf, Нафтотермінал Поті, компанії з видобутку дорогоцінних металів RMG Gold та RMG Copper, виробник магістральних локомотивів постійного струму Ельмавалмшенебелі. Грузинська та російська сторони також спільно володіють Сакрусенерго, яка розпоряджається системою передачі електроенергії в країні.

Бізнесмену грузинського походження, що працює в Росії, громадянину Швейцарії Давиду Якобашвілі належить офшорна компанія Milarm International Corp, за допомогою якої він володіє в Грузії рекламною компанією СМОД Едвертайзінг. Компанія Роснефть володіє 49% акцій Петрокас Енерджі лімітед, що належить

²⁸ <https://www.newsgeorgia.ge/gruzija-ne-prisoedinitjsja-k-sankcijam-za/>

Якобашвілі. RMG Gold та RMG Copper є компаніями з видобутку дорогоцінних металів, єдиним власником яких є компанія Rich Metals Group, зареєстрована в офшорній зоні Нідерландів. Його власники – російські мільярдери Дмитро Троїцький та Дмитро Коржев. Найголовнішим є те, що фактичний керівник правлячої «Грузинської мрії» Б. Іванішвілі сам має значні частки у російському бізнесі, а відповідно і бізнес інтереси.

Це лише найбільші компанії за участю російського бізнесу, діяльність яких може бути відстежена досить легко. Набагато складніше з офшорними компаніями та бізнесом окремих громадян Росії або громадян, пов'язаних з Росією. Якщо проаналізувати динаміку інвестицій з офшорних компаній до Грузії, то переважна більшість з них виявляється російськими інвестиціями.

По-третє, на сьогоднішній день у Грузії живе понад сто тисяч громадян Росії. Ліберальний візовий режим дозволяє їм перебувати в країні без реєстрації терміном до року, а потім просто виїхати до сусідньої країни на пару годин і повернутися назад. Ця кількість складає як з експатів, які вже певний час мешкають в країні, так і тих, які масово почали приїжджати в останні 5 місяців. Остання група складає найбільшу проблему.

Серед експатів багато людей, які відкрили дрібний і середній бізнес у Грузії (наприклад, значна частина готельного бізнесу Грузії належить росіянам, або особам з подвійним громадянством), айтішників тощо. За даними Transparency Int. громадяни Росії зареєстрували понад 6400 компаній.

З початку війни, російські громадяни у Грузії зіштовхнулися з проблемою конвертації рублів в долари. Зробити це через банки практично неможливо. У Грузії дуже суворі правила фінансового контролю, практично у всіх банках серед засновників провідні банки західних країн, у тому числі і Європейський Банк Реконструкції та Розвитку. Один із шляхів вирішення такої проблеми є конвертація через криптовалюту. Тобто росіяни купують криптовалюту за рублі, а потім конвертують її в долари через спеціалізовані компанії. Але якщо така можливість є у пересічних громадян, то цілком логічно припустити, що ту саму схему можуть використовувати й більші структури. Крім того, на початку весни російські громадяни могли вільно отримувати платіжні картки грузинських банків, що поступово було обмежено на рівні самих банків.

ВІРМЕНІЯ

Постановка проблеми

По-перше, Вірменія є союзником Російської Федерації, чим обумовлена більшість рішень цієї країни. Кожне загострення на нагорно-карабахському напрямі, які почастишали в останні роки призводять до обмеження зовнішньополітичного маневру Єревана. Водночас, в останні місяці спостерігається певне розчарування у миротворчих та безпекових можливостях Росії у регіоні²⁹, відповідно більш скептичні настрої у Вірменії.

По-друге, Вірменія та Росія мають активні та глибокі економічні контакти.

Перелік великих вірменських підприємців у Росії дуже значний. Вони є практично у кожному місті РФ, відповідно можуть потрапляти під міжнародні санкції. Цілком логічно передбачити, що такі компанії будуть шукати обхідні шляхи саме через Вірменію.

Також, на території Вірменії працює велика кількість російських підприємств (зокрема і державних). Найбільші – це Роснефть Вірменія, АрмРосГазпром, ЮКЖД, Виваселл-МТС, Ростелеком, Росгосстрах Вірменія. Вони є серед головних платників податків країни. Це системотворчі підприємства, без яких неможливо уявити функціонування економіки Вірменії. Перелік російських підприємств у Вірменії, так само, як і список російських підприємців, які мають у Вірменії бізнес, є значним. Головний момент, на який слід звернути увагу, це те, що Росія представлена у всіх секторах економіки, а це дозволяє легко оминати санкції, замовляючи підсанкційні товари, у тому числі й високотехнологічні для своїх компаній, що перебувають у Вірменії, а потім без проблем переправляти їх в Росію. Тим більше, що схема вже обкатана сірою торгівлею з Іраном. Щоправда, основна частина тієї торгівлі йшла через окуповані території Карабаху і після 2020 року тут виникли певні проблеми. Однак у випадку Росії таких проблем буде легше уникнути.

По-третє, Вірменія є ідеальним майданчиком для обходу санкцій Вірменія є членом ЄАЕС, має легальні канали військово-політичного співробітництва з Росією та здійснює обмін розвідувальними даними. Водночас, Вірменія не має сухопутного кордону з Росією, однак негабаритні санкційні товари можуть перевозитись авіацією, а транзитні вантажі, які йдуть з Вірменії до Росії, не проходять перевірку.

В четверте, не варто забувати про значну **вірменську діаспору** в Росії через яку може здійснюватися вплив, а також вірменське лоббі в США та ЄС. Крім того, Вірменія стала одним з ключових напрямків виїзду росіян після початку лютневої агресії.

²⁹ <https://www.rbc.ru/politics/04/08/2022/62eb78099a794799cf7a16c4>

АЗЕРБАЙДЖАН

Постановка проблеми

По-перше, на відміну від Грузії та Вірменії в Азербайджані немає ані серйозної присутності російського капіталу (винятком тут є лише кілька компаній, серед яких Лукойл), ані великого потоку мігрантів із Росії. Крім того, сухопутні кордони з Росією в Азербайджані досі закриті. Однак це зовсім не означає, що Азербайджан не може бути «корисним» Росії. Навіть навпаки, **Азербайджан сьогодні є критично важливим для Росії, передусім як транспортно-логістичний вузол північ - південь**, що пов'язує Росію з ринками Близького Сходу, Азії та Африки. Далеко не випадково, перебуваючи в Тегерані, президент Путін акцентував увагу на необхідності якнайшвидшого будівництва залізниці Астара-Решт, яка зв'яже Росію через Азербайджан з іранськими портами Чобахар (належить індійцям) та Бендер-Аббас.

По-друге, **чимало вихідців з Азербайджану володіють великими активами в Росії**. Таким чином їх бізнес підпадає під загальні санкції проти Росії, і відповідно, можна очікувати їх намагання використати свої зв'язки з історичною батьківщиною для обходу санкцій.

По-третє, **у самій Росії є досить велика азербайджанська діаспора**, яку РФ також намагатиметься використати, як і своїх агентів впливу в самому Азербайджані. Останнім часом їхня роль значно зменшилася, але не зникла. Зрозуміло, що Кремль використатиме ці можливості.

В четверте, крім усього іншого, досить **жорсткий режим влади в Азербайджані** забезпечує контроль над процесами всередині країни. Тому у випадку з Азербайджаном, Кремлю доведеться домовлятися виключно на найвищому рівні. Беручи до уваги близькі зв'язки Азербайджану з Туреччиною, невизначена ситуація щодо Нагорного Карабаху, та намагання вести незалежну та рівновіддалену зовнішню політику можна передбачити, що у Москви залишається небагато інструментів схиляння Баку на свій бік.

На сьогоднішній день **Азербайджан не потрапив до списку країн, які перебувають під підозрою в обході санкцій**. Пов'язано це швидше за все з тим, що Кремлю потрібний Азербайджан не стільки для обходу санкцій, як для створення альтернативних маршрутів для своєї торгівлі.

Загалом можна резюмувати, що **всі країни Південного Кавказу потенційно можуть бути використані для обходу санкцій, причому як із відома влади, так і без нього**.

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Постановка проблеми

Загалом, усі країни Центральної Азії декларують нейтральну позицію стосовно російсько-української війни. Вони не надають Росії військову або військово-технічну допомогу, пряму політичну підтримку та демонструють готовність дотримуватися накладеного на Росію санкційного режиму. Зазначене обумовлюється небажанням країн ЦА потрапляти під вторинні санкції та ставити під загрозу власні економіки. Зазначене артикулюється у т.ч. на найвищому рівні, під час міжнародних заходів, двосторонніх контактах із західними дипломатами тощо. Наприклад президент Казахстану К. Токаєв в інтерв'ю російському медіа зазначив, що Казахстан не буде порушувати накладені на Росію санкції³⁰.

Водночас, незважаючи на це існують деякі випадки, які говорять про **неофіційне надання допомоги Росії в обході санкцій**.

По-перше, схожі з Росією структури економіки Узбекистану та Казахстану та достатньо великі обсяги торгівлі, що дозволяє приховувати збільшення поставок робить ці країни найбільш активно залученими у процесі обходу санкцій. Зокрема, аналогічні з Росією промислові галузі дозволяють проводити закупівлі відповідного санкційного обладнання, для нафтогазового сектору, з подальшою передачею російській стороні. Достатньо великий обсяг закупівель дозволяє зробити цей процес непомітним на фоні власних потреб.

По-друге, цьому сприяють **спільні кордони Росії з Казахстаном та** участь більшості країн ЦА в ЄАЕС, що дає можливість для безмитного руху товарів та капіталу. Значна політична залежність країн ЦА від Росії та розвинути економічні та військово-технічні зв'язки додають пов'язаності.

По-третє, **правила ведення іноземного бізнесу в країнах ЦА** дозволяють відносно швидко та не складно здійснити реєстрацію компаній-нерезидентів, відкрити рахунки для фізичних та юридичних осіб, в т.ч. громадянам РФ. У зв'язку з цим цілком можливо їх використання з метою перереєстрації російських компаній, відкриття банківських рахунків на третіх осіб (в т.ч. Visa і Mastercard) з метою уникнення антиросійських санкцій. Внутрішнє законодавство країн ЦА не забороняє дані операції, та **не має механізмів для відслідковування та блокування підсанкційного іноземного бізнесу**, в т.ч. російського. Заборона щодо відповідних операцій може стосуватися окремих осіб, які потрапили під санкції, або щодо конкретних товарів при перетині кордону з Росією, проте не бізнесу або галузі в цілому.

³⁰ <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/06/15/7352648/>

За відомостями, отриманими від місцевих експертів, робота великого російського бізнесу через Центральну Азію в обхід санкційного режиму **найбільш інтенсивно здійснюється через Узбекистан**. Зокрема, в Узбекистані зареєстровані та ведуть активну фінансову діяльність щодо фінансування російського видобувного на нафтогазового бізнесу низка підсанкційних банків в т.ч. ВТБ, Газпромбанк, Совкомбанк та ін. Наприклад, ВТБ тісно пов'язаний з Навоїським гірсько-металургійним комбінатом (НГМК) та Алмаликським гірсько-металургійним комбінатом (АГМК), через які здійснюється видобування золота, міді, урану та ін. корисних копалин в Узбекистані. Вказані комбінати входять до десятки найбільших світових компаній у своїй галузі. Фінансування Росією проектів в Узбекистані може мати такий вигляд: російський капітал через один із представлених в Узбекистані російських банків фінансує АГМК, або створені на третіх осіб узбекські ТОВ, які на отримані кошти здійснюють закупівлю необхідного обладнання, а на місцевому ринку праці наймають робочу силу. Після продажу добутої сировини на світових ринках прибуток розподіляється між узбекською та російською стороною³¹.

На сьогоднішній день можна спостерігати наступні **методи та заходи щодо обходу Росією санкцій** через країни ЦА:

Створення (релокація) на території країн ЦА російських компаній. Як правило, це стосується малого та середнього бізнесу, який поки-що не є підсанкційним, не пов'язаний з урядом або оборонною сферою. Водночас зазначені компанії намагаються зменшити таким чином обмеження, які так чи інакше впливають на них, зокрема щодо неможливості закупівлі відповідних товарів іноземного виробництва, здійснення фінансових розрахунків з іноземними постачальниками тощо. Наприклад, вже спостерігається збільшення в десятки разів кількості зареєстрованих росіянами компаній в Казахстані (у березні – 355, у квітні – 651, у травні – 362). На вже відреагували російські юридичні компанії, які пропонують комплексні послуги з релокації бізнесу до Казахстану³².

Іншим прикладом є підписання під час виставки «Інопром: Центральная Азия» у квітні 2022 р. в Узбекистані десятків договорів про співробітництво Узбекистану та Росії у сфері машинобудування, металургії, енергетики, хімічної промисловості тощо. Серед них дві угоди, пов'язані з фармацевтичною галуззю: зокрема, в Узбекистані планується відкрити два підприємства вартістю 35 млн дол США за участю російського капіталу з виробництва інсуліну та хіміотерапевтичних препаратів. За словами офіційних осіб

³¹ Інтерв'ю з казахстанським експертом.

³² <https://moderator.az/ru/diger/519741/vita-liberta-kazahstan-pomozhet-rossii-oboyti-sankciivoley-nevoley/>

Узбекистану, після початку повномасштабної російсько-української війни, російський великий бізнес розпочав заходи із створення виробничих майданчиків разом з узбекськими підрядниками з метою виходу продукції на ринки країн регіону³³.

Перенесення на територію країн ЦА підсанкційного російського бізнесу або створення спільних підприємств (виробництв). Це стосується як цивільного сектору так і підприємств оборонно-промислового комплексу Росії. Зокрема, за результатами згаданої вище виставки «Инопром: Центральная Азия» стало відомо, що деякі компанії російського машинобудування мають наміри отримувати запчастини з Європи через посередників в Узбекистані, а також розмістити промислові та логістичні потужності в цій країні³⁴. Це стосується, зокрема, російських компаній КАМАЗ та АвтоВАЗ. Продукція КАМАЗ комплектувалася деталями іноземних виробників: двигунами Cummins (США), коробками передач ZF (Німеччина), паливною апаратурою Bosch (Німеччина) та ін. Після запровадження в лютому 2022 р. санкцій ЄС КАМАЗ та АвтоВАЗ мають проблеми з поставками деталей і запчастинами іноземного виробництва, у зв'язку з чим змушені значно скоротити свою роботу та припинити виробництво низки моделей. Аналогічні дії спостерігалися в Киргизстані, де компанія КАМАЗ активізувала своє співробітництво з киргизстанською компанією LKW Center³⁵, в т.ч. через російську компанію «Камэкспорт», що є офіційним дилером КАМАЗ в Киргизстані. Відповідно до підписаної угоди між КАМАЗ та LKW Center, планується створення у м. Бішкек спільного виробничого підприємства. Очікується, що підприємство буде здійснювати виробництво, ремонт, обслуговування, діагностику автомобільної техніки КАМАЗ, в т.ч. за допомогою комплектуючих західних виробників. Зазначене, ймовірно, дозволить російським виробникам через партнерів в Киргизстані отримувати необхідне санкційне обладнання, запчастини та розхідні матеріали для своєї автомобільної техніки, постачання якого припинилось після накладення на російську компанію санкцій.

Іншим прикладом можуть бути російські підсанкційні мережі ретейлерів «Магнит» та «Лента», які через Казахстан намагаються сформувати логістичні ланцюжки для постачання на російський ринок імпортованих товарів іноземного виробництва, щодо яких може виникнути (або вже виник) дефіцит³⁶.

³³ <https://rus.ozodlik.org/a/31824645.html?fbclid=IwAR3PIGRQUY3qzUdkcfbMLbM596QDvXesbvEtERaTqjlpJ0QBrO1reVwZunE>

³⁴ <https://rus.ozodlik.org/a/31824645.html?fbclid=IwAR3PIGRQUY3qzUdkcfbMLbM596QDvXesbvEtERaTqjlpJ0QBrO1reVwZunE>

³⁵ Компанія LKW Center є офіційним дилером техніки ISUZU та MAN у Киргизстані, здійснює продаж та комплексне обслуговування великовантажних автомобілів в т.ч. ISUZU, MAN, КАМАЗ, ГАЗ

³⁶ https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kрупnye-rossiyskie-reteleryi-hotyat-postavlyat-tovaryi-467822/?fbclid=IwAR2ZAooxgYFTJyoFpydFJON5pCT11I IVidvgyNhgg2-ShAfXS0pUI9RVIg

Створення на території країн ЦА російських фірм-прокладок для імпорту підсанкційного обладнання. Достовірної інформації щодо подібних випадків на даний момент не виявлено, проте деякі ознаки свідчать про таку можливість. Зокрема, створення на території Казахстану російських юридичних компаній, призначених для надання послуг із реєстрацією російських компаній на території Казахстану (зазначалося вище). За відомостями, отриманими від узбекських експертів загалом правила ведення іноземного бізнесу в Узбекистані дозволяють відносно швидко та не складно здійснити реєстрацію компанії, відкриття рахунку для фізичної та юридичної особи, в т.ч. громадянами РФ. У зв'язку з цим, використання країн ЦА, в т.ч. Узбекистану з метою створення компаній-прокладок для імпорту підсанкційного обладнання, відкриття банківських рахунків на третіх осіб з метою уникнення антиросійських санкцій, цілком можливо³⁷.

Релокація західного бізнесу з Росії до країн ЦА з подальшим експортом продукції до РФ. На даний момент випадків цього не виявлено, проте це може стати можливим через вихід західних компаній з Росії та небажанням втрачати російський ринок. Підтвердженням цього є розпорядження президента Казахстану К. Токаєва про створення сприятливих умов для релокації західних компаній, які призупинили свою діяльність або вийшли з російського ринку. Станом на липень 2022 р. їх кількість, зі слів президента Казахстану, складала приблизно 700, що «дасть Казахстану хороші можливості для нарощування виробництва товарів»³⁸. Враховуючи безмитну зону між Казахстаном та Росією в рамках ЄАЕС, реалізація цього проекту фактично забезпечить Росію необхідними товарами виробництва західних компаній, які з санкційних або моральних причин були вимушені покинути Росію.

Купівля та передача російській стороні підсанкційного нафтогазового обладнання. Зазначене може бути реалізоване через Казахстан, який має схожу структуру економіки, що дозволяє казахстанським компаніям здійснювати закупівлю відповідного обладнання та витратних матеріалів західного виробництва з подальшою прихованою передачею Росії. Підтвердженням можливості такого сценарію може бути заява голови правління «КазМунайГаз», голови Ради директорів Каспійського трубопровідного консорціуму «КТК-Р» Д. Берлібаєва. На запитання, що буде, якщо виникне ситуація, що для обслуговування, ремонту трубопроводу КТК та порту російській стороні потрібні будуть деталі, обладнання та технології, які вони не можуть купити закордоном через санкції, він відповів, що закупівля підсанкційного обладнання буде здійснюватися через Казахстан, зокрема, через казахстанську частину

³⁷ Інтерв'ю з узбекським експертом.

³⁸ <https://www.rbc.ru/business/14/07/2022/62cfb1f79a7947dad0a7439f>

КТК (КТК-К) та в подальшому буде передано російській частині КТК-Р. Він додав, що «Можливо, це не сподобається Заходу. Але у нас є офіційні заяви від Білого дому та Євросоюзу, що КТК поза санкціями, жодних питань немає». З цього приводу казахстанські експерти повідомляють, що можливість таких закупівель найбільш ймовірно лобіюється перед американським урядом компанією Chevron Corporation з метою забезпечення безперервної роботи КТК, який здійснює поставку значної частини нафти, що видобувається Chevron Corporation в Казахстані³⁹. Відсутність КТК в санкційному списку, з одного боку, забезпечує поставку нафти з Казахстану в Європу, а з іншого, дає можливість російській стороні тиснути на американську сторону шляхом створення штучних поломок на російській частині нафтопроводу. Таким чином, російська сторона може створити канал постачання частини необхідного для неї обладнання для своєї нафтогазової галузі за допомогою КТК-К, здійснюючи закупівлю через казахстанських посередників.

Зазначене також підтверджується тим, що в липні 2022 р. низка країн ЦА (Казахстан, Узбекистан, Таджикистан та Киргизстан) потрапили до переліку країн, складеного Бюро промисловості та безпеки Мінторгівлі США, через які до Росії можуть потрапити санкційні товари. Зокрема, це стосується обладнання, яке може використовуватися у військових цілях: запчастини для літаків, гідроакустичних систем, антен, спектрофотометрів, випробувального обладнання, систем GPS, вакуумних насосів, нафтопромислового обладнання тощо⁴⁰. Як наслідок, узбекська компанія Promcomplektlogistic потрапила під санкції за підозрою «у підтримці військово-промислового комплексу Росії»⁴¹.

Надання Росії військово-технічного обладнання. Враховуючи тісну інтеграцію ОПК Росії з країнами ЦА, частина з них залучені до виробництва комплектуючих для ЗС РФ. Зокрема, це стосується казахстанського підприємства «Тыныс» національної компанії «Казахстан Інжиніринг» Міністерства оборонної та аерокосмічної промисловості, яке виробляє комплектуючі для літаків та вертольотів російської розробки. Основним споживачем є авіабудівні та авіаремонтні підприємства Росії та Білорусі. «Тыныс» постачає деталі для літаків лінійки «Су», «МіГ», «Іл», вертольотів «Мі», співпрацює з російськими підсанкційними компаніями, що входять до Об'єднаної авіабудівної корпорації, з холдингом «Вертольоти Росії», з авіазаводами в Улан-Уде, Казані, з Кумиртауським заводом, концерном «Калашников».

³⁹ Інтерв'ю з казахстанським експертом

⁴⁰ <https://www.currenttime.tv/a/vlasti-ssha-vklyuchili-strany-tsentralnoy-azii-v-spisok-stran-kotorye-mogut-potentsialno-narushit-mezhdunarodnye-sanktsii/31940022.html>

⁴¹ <https://www.gazeta.uz/ru/2022/06/29/sanctions/>

Іншим прикладом є киргизьке підприємство «Дастан», яке розробляє та виготовляє торпедне озброєння для підводних човнів та надводних кораблів (в т.ч. УМГТ-291, УСЭТ-80, СЭТ-65) та обладнання для ВМФ РФ (апаратура наведення, корпусні частини, підривачі тощо). Підприємство працює у кооперації з російськими підприємствами, зокрема з російським підсанкційним заводом «Дагдизель», який розробляє та виготовляє морську підводну зброю, двигуни, дизель-електростанції для кораблів ВМФ РФ.

Участь у транспортуванні викраденого українського зерна. Це стосується надання транспортних суден казахстанської компанії російським підрядникам. Зокрема, у червні 2022 р. судно ZHIBEK ZHOLY, яке належить казахстанській державній компанії KTZ EXPRESS SHIPPING TOO, під російським прапором здійснювало транспортування викраденого українського зерна з окупованого порту Бердянськ до Туреччини. Казахстанська сторона заявила, що не порушувала санкційний режим, оскільки російська компанія-орендатор (ТОВ «Грін-Лайн»), та її власники не знаходились під санкціями, а орендатор, згідно з умовами договору, не узгоджує з судовласником тип вантажу та маршрути його перевезень⁴². В результаті, після звернення української влади до Туреччини, судно було затримано проте його арешт не був здійснений.

Висновки

Таким чином, країни ЦА, незважаючи на деклароване дотримання санкційного режиму, здійснюють заходи або надають сприяння щодо обходу та пом'якшення накладених на Росію санкцій. Зазначеному сприяє їх значна політична, економічна та безпекова залежність від Росії, зв'язки по лінії оборонно-промислового комплексу, відсутність дієвого механізму накладання вторинних санкцій за співробітництво з російським підсанкційним бізнесом. Крім цього, внутрішнє законодавство країн ЦА не забороняє ведення бізнесу з підсанкційними компаніями, та не має механізмів для їх відслідковування, та загалом, встановило сприятливий режим для реєстрації російських компаній на своїй території.

---

⁴²https://railways.kz/articles/company/news/ao_nk_ktj_yavlyaetsya_priverjencem_strogogo_sobludeniya_sankcionnyh_ogranichenii

Використані джерела

1. <https://en.interfax.com.ua/news/general/824094.html>
2. <https://english.nv.ua/business/how-turkey-is-attracting-russian-billions-bypassing-western-sanctions-50236196.html>
3. <https://moderator.az/ru/diger/519741/vita-liberta-kazahstan-pomozhet-rossii-oboyti-sankciivoley-nevoley/>
4. <https://myrotvorets.news/krymsko-turetskyi-zernovyi-ekspres/>
5. https://railways.kz/articles/company/news/ao_nk_ktj_yavlyaetsya_priverjencem_strogogo_s_obludeniya_sankcionnyh_ogranichenii
6. <https://rus.ozodlik.org/a/31824645.html?fbclid=IwAR3PIGRQUY3qzUdkcfbMLbM596QDvXesbvEtERaTqjlpJ0QBrO1reVwZunE>
7. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/krupnyie-rossiyskie-reteyleryi-hotyat-postavlyat-tovaryi-467822/?fbclid=IwAR2ZAooxgYFTJyoFpydFJQN5pCT1II_IVidvgyNhgg2-ShAfXS0pUI9RVIg
8. <https://theArabweekly.com/own-interests-stake-turkey-backs-russia-grain-deal>
9. <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/turkiye-has-no-intention-of-joining-sanctions-against-russia-foreign-minister/2520387>
10. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/grain-drain-why-turkey-cant-afford-to-ignore-russian-grain-smuggling-from-ukraine/>
11. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61740947>
12. <https://www.cnn.com/2017/11/30/middleeast/reza-zarrab-us-trial-erdogan/index.html>
13. <https://www.currenttime.tv/a/vlasti-ssha-vklyuchili-strany-tsentralnoy-azii-v-spisok-stran-kotorye-mogut-potentsialno-narushit-mezhdunarodnye-sanktsii/31940022.html>
14. https://www.dailysabah.com/business/economy/trade-can-be-conducted-in-ruble-yuan-gold-erdogan-tells-putin?fbclid=IwAR3-Y689_MCVL3jiLCLFPZ782nbYV8TgxjCpOBjTH7HlwriGYlrs3Oy_eI8
15. <https://www.dailysabah.com/business/tourism/russias-tourists-wont-struggle-with-payments-in-turkey-nebati>
16. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-against-one-sided-sanctions-on-iran-fm-cavusoglu-says>
17. <https://www.economist.com/europe/2022/04/07/how-turkey-is-courting-russias-oligarchs>
18. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/4/7138850/>
19. <https://www.fincen.gov/>
20. <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2022/05/03/why-turkey-could-become-the-next-haven-for-russian-oligarchs-fleeing-sanctions/?sh=435ad5c71678>
21. <https://www.gazeta.uz/ru/2022/06/29/sanctions/>
22. <https://www.haberturk.com/yazarlar/cetiner-cetin/3465136-rus-sirketleri-turkiyeye-tasiniyor>
23. https://www.hurriyetdailynews.com/istanbul-airport-second-busiest-in-europe-174521?fbclid=IwAR0iOT4sucfX3UWwbFW2ZGCzmUSKf9jp-9dXDNChS33kKpC2YEafY_hsgGs
24. <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-carriers-to-fly-most-russian-tourists-this-season-173977>
25. <https://www.newsgeorgia.ge/gruzija-ne-prisoedinitstva-k-sankcijam-za/>
26. <https://www.newsweek.com/turkey-becomes-haven-superyachts-owned-sanctioned-russian-oligarchs-1706965>
27. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/06/15/7352648/>
28. <https://www.rbc.ru/business/14/07/2022/62cfb1f79a7947dad0a7439f>

29. <https://www.reuters.com/article/us-usa-turkey-halkbank-idUSKBN1WU2TW>
30. <https://www.reuters.com/world/ukraines-envoy-says-turkey-among-those-buying-grain-stolen-by-russia-2022-06-03/>
31. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/rus-turist-getirene-kredi-destegi-5944589>
32. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/01/iran-turkey-gold-sanctions-nuclear-zarrab-atilla/549665/>
33. <https://www.theguardian.com/business/2022/jul/04/turkey-hit-with-soaring-prices-as-inflation-reaches-24-year-high-erdogan>
34. <https://www.trtworld.com/magazine/istanbul-based-centre-for-ukrainian-grain-exports-a-lifeline-to-humanity-59234?fbclid=IwAR3O7fkJWuAp8GpJduHtrFmuamGBm15O5Ubr8IYPno8C76yqDOYRhA1P4NA>
35. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3403898-ugoda-pro-zvt-z-tureccinou-rickovi-portoviki-maut-raditi.html>
36. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/01/turkey-aue-dubai-russian-oligarchs-safe-haven/>

© Рада зовнішньої політики «Українська Призма»

Авторська група:

Євгенія Габер, Юрій Пойта, Гела Васадзе

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Рада зовнішньої політики «Українська Призма»

Тел.: +380935788405

Е-пошта: info@prismua.org

<http://prismua.org/>